

Η παιδαγωγική αξιοποίηση της μουσικής ως μέσο διδασκαλίας παιδιών προσχολικής ηλικίας με μεταναστευτικό υπόβαθρο: Πρακτικές εφαρμογές στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Ειρήνη Νικολάου

Επίκουρη Καθηγήτρια
Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
enikolau@uoi.gr

Ελένη Καινούργιου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια
Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
ekain@uoi.gr

► ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα τελευταία χρόνια σε όλο και περισσότερες χώρες δημιουργείται η ανάγκη συνύπαρξης ανθρώπων από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα λόγω της μετανάστευσης. Αυτή η πραγματικότητα επηρεάζει και την εκπαίδευση, στην οποία δημιουργούνται νέες απαιτήσεις. Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης η μουσική δύναται να αποτελέσει ένα κατάλληλο παιδαγωγικό μέσο για την κατανόηση και ενασχόληση με τη διαφορετικότητα, συνεισφέροντας στην ένταξη παιδιών από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Ένα σημαντικό ζήτημα που συνδέεται με μια επιτυχημένη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι η κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν τόσο τις μεθόδους και το υλικό που δύνανται να αξιοποιήσουν όσο και γενικότερα την αντιμετώπιση θεμάτων που μπορεί να προκύψουν κατά τις παρεμβάσεις τους σε παιδιά από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Στην παρούσα εργασία αναπτύσσεται μία διδακτική πρόταση που απευθύνεται στην προσχολική ηλικία (3-4 ετών) σε τάξη όπου φοιτούν παιδιά από άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, με σκοπό την ομαλή ένταξη των παιδιών αυτών, την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής κατανόησης και την αποδοχή της διαφορετικότητας. Επιπλέον στόχοι αποτελούν η γνωριμία με τα μέσα μουσικής έκφρασης (φωνή, σώμα, κρουστά ρυθμικά όργανα), η τόνωση της συνεργασίας μεταξύ των παιδιών, η ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας και η ψυχαγωγία. Η μεθοδολογία της διδακτικής πρότασης βασίζεται στην βιωματική μάθηση και στην αξιοποίηση άτυπων μορφών μάθησης.

Λέξεις-κλειδιά: Διαπολιτισμική Μουσική Εκπαίδευση, Μουσικές του Κόσμου, Παιχνιδοτρογάουδα, Μετανάστευση, Άτυπη Μάθηση, Βιωματική Μάθηση.

► ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα τελευταία χρόνια σε όλο και περισσότερες χώρες δημιουργείται η ανάγκη συνύπαρξης ανθρώπων από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα λόγω της μετανάστευσης και δημιουργείται η ανάγκη εύρεσης «τρόπων ενθάρρυνσης της διαπολιτισμικής κοινωνικής συνοχής» (Crooke et al., 2023: 19). Αυτή η πραγματικότητα επηρεάζει και την εκπαίδευση, δημιουργώντας νέες απαιτήσεις και προκλήσεις (Rinde & Christophersen, 2021). Η διαπολιτισμική εκπαίδευση δύναται να συνεισφέρει προς την κατεύθυνση αυτή καθώς «προϋποθέτει μια παιδαγωγική προσέγγιση των πολιτισμικών διαφορών, μια στρατηγική μέσω της οποίας λαμβάνονται υπόψη οι πνευματικές ιδιαιτερότητες ή άλλες διαφορές (φύλου, κοινωνικές ή οικονομικές κ.λπ.), αποφεύγοντας όσο το δυνατόν περισσότερο τους κινδύνους που προκύπτουν από τις άνισες ανταλλαγές μεταξύ πολιτισμών ή, ακόμη χειρότερα, τις τάσεις απομόνωσης και κατακερματισμού των πολιτισμών» (Pancius, 2015: 2).

Τα εκπαιδευτικά μοντέλα, τα οποία επηρέασαν την εκπαίδευση πολλών χωρών μετανάστευσης στην πορεία των χρόνων είναι το μοντέλο της αφομοίωσης, το μοντέλο της ενσωμάτωσης, το αντιρατσιστικό μοντέλο, το πολυπολιτισμικό μοντέλο και το διαπολιτισμικό μοντέλο (Δανοχρήστου-Καΐρη, 2014). Από τα παραπάνω, το διαπολιτισμικό μοντέλο κρίνεται ως το καταλληλότερο καθώς «χαρακτηρίζεται από την ισότιμη αλληλεπίδραση των κυρίαρχων και μειονοτικών πολιτισμών» (Θεοδωρίδης, 2019: 169). Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το πέρασμα από την πολυπολιτισμική στην διαπολιτισμική εκπαίδευση ήταν μία εξέλιξη, καθώς ενώ «ο όρος πολυπολιτισμική περιγράφει ουσιαστικά την ειρηνική συνύπαρξη διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων, η διαπολιτισμική εκπαίδευση αναφέρεται σε σχέσεις αλληλεπίδρασης και ανταλλαγής μίας ή περισσότερων παραμέτρων» (Τριανταφυλλάκη, 2014: 250).

Στην προσχολική ηλικία στην οποία μπαίνουν τα θεμέλια για τη διαμόρφωση των στάσεων και αντιλήψεων των παιδιών η καλλιέργεια της διαπολιτισμικής κατανόησης είναι πολύ σημαντική (Acker & Nyland, 2017). Στην παρούσα εργασία αφού προηγηθεί μία ενότητα που αφορά το περιεχόμενο της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης και ζητήματα που σχετίζονται με αυτή, ακολουθεί μία διδακτική πρόταση που έχει ως σκοπό την ανάπτυξη της διαπολιτισμικής κατανόησης με την αξιοποίηση της μουσικής, ως μέσο διδασκαλίας παιδιών προσχολικής ηλικίας με μεταναστευτικό υπόβαθρο.

► ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΜΟΥΣΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Η μουσική θεωρείται ότι είναι ένα παγκόσμιο φαινόμενο, καθώς έχει κάποια χαρακτηριστικά όπως ο ρυθμός, το τονικό ύψος, η ένταση (Campbell, 2004), που παρουσιάζονται σε όλες τις μουσικές όλων των πολιτισμών. Επιπλέον, και κάποιες άλλες λειτουργίες της μουσικής, όπως το συναίσθημα που μπορεί να μεταφέρει, ο κοινωνικός της ρόλος, κ.λπ., είναι επίσης ένα καθολικό φαινόμενο (Campayo–Muñoz & Cabedo–Mas, 2017). Ωστόσο, ο τρόπος που εκφράζονται τόσο τα δομικά στοιχεία της μουσικής όσο και η λειτουργία της, σε κάθε πολιτισμό παρουσιάζει ομοιότητες αλλά και σημαντικές διαφορές (Campbell, 2004). Στο πλαίσιο της εκπαίδευσης μπορούμε, αξιοποιώντας την καθολικότητα της μουσικής, να γνωρίσουμε άλλους πολιτισμούς, να αναγνωρίσουμε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε πολιτισμού και

τις μεταξύ τους διαφορές (Crooke et al., 2023: 29). Συνεπώς, στο διαπολιτισμικό πλαίσιο η μουσική μπορεί να αποτελέσει ένα κατάλληλο παιδαγωγικό μέσο για την κατανόηση και ενασχόληση με τη διαφορετικότητα (Rinde & Christophersen, 2021), και ένα «σπάνιο εργαλείο για την ενσωμάτωση και τη συνεργασία μαθητών/τριών από διαφορετικούς πολιτισμούς» (Διονυσίου & Κωτσοπούλου, 2019: 340).

Στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης η «Παιδαγωγική των Μουσικών του Κόσμου» (World Music Pedagogy) είναι ένας όρος που περιλαμβάνει «την πρακτική και θεωρητική διδασκαλία της παραδοσιακής, της λαϊκής και της δημοφιλούς μουσικής από διαφορετικούς πολιτισμούς του κόσμου» (Διονυσίου, 2025: 296) και δύναται να βοηθήσει τα παιδιά να αναπτύξουν σεβασμό και να κατανοήσουν τη μουσική ως παγκόσμια ανθρώπινη εμπειρία. Το περιεχόμενο του όρου «Παιδαγωγική των Μουσικών του Κόσμου» (World Music Pedagogy) επικεντρώνεται περισσότερο στη «διαφορετικότητα στις μουσικές κουλτούρες όσον αφορά την εθνική και φυλετική καταγωγή (ethnicity, race) και όχι την κοινωνικοοικονομική τάξη, το φύλο, τη θρησκεία, το σεξουαλικό προσδιορισμό ή την αναπηρία» (Murάλης, 2008: 90). Η «Παιδαγωγική των Μουσικών του Κόσμου» (World Music Pedagogy) αποτελεί ένα είδος μουσικής εκπαίδευσης που συνεισέφερε στο να απομακρυνθούμε από την άποψη ότι η μουσική άλλων πολιτισμών είναι υποδεέστερη και ότι μόνο η μουσική των ευρωπαϊκών χωρών έχει αξία (Campbell, 1994), μία θέση που επικρατούσε παλαιότερα.

Πολλές έρευνες έχουν επισημάνει τα πλεονεκτήματα που έχει για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας η συμμετοχή τους σε δραστηριότητες διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης. Ενδεικτικά αναφέρουμε έρευνες όπως εκείνη των Hefer & Gluschankof (2021), η οποία ανέδειξε ότι οι κοινές μουσικές εμπειρίες παιδιών προσχολικής ηλικίας από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα δύνανται να επηρεάσουν θετικά την εικόνα που έχει ο ένας για τον άλλον, να μειώσουν τα στερεότυπα και να ενισχύσουν τις θετικές στάσεις. Επίσης, οι Διονυσίου & Κωτσοπούλου (2019) στο πλαίσιο έρευνας δράσης που διεξήχθη σε νηπιαγωγείο και είχε ως στόχο την καλύτερη ενσωμάτωση παιδιών από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα, μέσα από την εφαρμογή μουσικών αλλά και άλλων δραστηριοτήτων που ενέπλεκαν τις τέχνες, διαπίστωσαν ότι οι διαπολιτισμικές καλλιτεχνικές εμπειρίες συνεισέφεραν στην τόνωση της επικοινωνίας, μέσω της επίγνωσης της διαφορετικότητας των ανθρώπων, καθώς και στη μείωση των στερεοτυπικών αντιλήψεων που κάθε παιδί κουβαλά από το οικογενειακό του περιβάλλον. Επιπροσθέτως, οι Acker & Nyland (2017) παρατηρώντας παιδιά προσχολικής ηλικίας σε τρεις διαφορετικές χώρες να τραγουδούν σε διάφορες γλώσσες διαπίστωσαν ότι η μουσική ενθαρρύνει τη διαπολιτισμική κατανόηση και τη διαμόρφωση κοινωνικού νοήματος.

Ένα σημαντικό ζήτημα που συνδέεται με μια επιτυχημένη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι η κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε θέματα που αφορούν τόσο το υλικό που δύνανται να αξιοποιήσουν όσο και γενικότερα την αντιμετώπιση θεμάτων που μπορεί να προκύψουν κατά τις παρεμβάσεις τους σε παιδιά από διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα. Η αξιοποίηση στη μουσική εκπαίδευση διαπολιτισμικών δραστηριοτήτων απαιτεί από τους/τις ίδιους/ιες τους/τις εκπαιδευτικούς αναδιαμόρφωση (Τριανταφυλλάκη, 2015), καθώς παρατηρείται συχνά ελλιπής αυτοπεποίθηση από την πλευρά τους στη διδασκαλία της, που μπορεί να οφείλεται είτε στην ελλιπή προετοιμασία τους είτε στην έλλειψη σχετικών πηγών (Skoutella, 2019). Οι Young & Street (2009) καταγράφουν τους προβληματισμούς των εκπαιδευτικών μουσικής που συμμετείχαν σε πρότζεκτ με μουσουλμανικούς

πληθυσμούς ως προς την επάρκειά τους να εφαρμόσουν τις μεθόδους που είναι συνηθισμένες στις εκπαιδευτικές πρακτικές της προσχολικής ηλικίας στους συγκεκριμένους πληθυσμούς λόγω των θρησκευτικών πεποιθήσεων του πληθυσμού που δε γνώριζαν.

Για μια αποτελεσματική εφαρμογή δραστηριοτήτων διαπολιτισμικής μουσικής εκπαίδευσης στην προσχολική ηλικία σημαντικές είναι οι κατάλληλες μέθοδοι και δραστηριότητες που δύνανται να εφαρμοστούν. Η Watts (2018) στο πλαίσιο της «Παιδαγωγικής των Μουσικών του Κόσμου» (World Music Pedagogy) προτείνει δραστηριότητες που βασίζονται σε άτυπες τεχνικές διδασκαλίας περιλαμβάνοντας το τραγούδι, τις ακροάσεις, την κίνηση, την αφήγηση και τη οργανική εκτέλεση.

Η Dionyssiou (2017) προτείνει ένα πλαίσιο για τη διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση που μπορεί να εφαρμοστεί στην προσχολική ηλικία και βασίζεται σε εφαρμογή μεθοδολογιών της εθνομουσικολογίας, δίνοντας έμφαση σε στοιχεία όπως η δημιουργικότητα, ο τόπος, και η επικοινωνία που κυριαρχούν στις παραδοσιακές κοινωνίες.

Η Campbell (2004) διαμόρφωσε πέντε στάδια στο πλαίσιο της «Παιδαγωγικής των μουσικών του κόσμου», τα οποία δύνανται να αξιοποιηθούν από τους/τις εκπαιδευτικούς και συνοψίζονται στα παρακάτω:

1) **Προσεκτική ακρόαση** (Attentive listening): στοχευμένη και εστιασμένη ακρόαση μέσω των ερωτήσεων του/της παιδαγωγού σχετικά με τα μουσικά στοιχεία και καθοδηγούμενη από συγκεκριμένα σημεία προσοχής.

2) **Ενεργητική ακρόαση** (Engaged listening): οι ακροατές συμμετέχουν ενεργά σε κάποιον βαθμό μουσικής δημιουργίας (τραγουδώντας μια μελωδία, χτυπώντας έναν ρυθμό, παίζοντας ένα κομμάτι κρουστών, κινούμενοι σύμφωνα με ένα χορευτικό μοτίβο).

3) **Διαδραστική ακρόαση** (Enactive listening): οι ακροατές συμμετέχουν στην εκτέλεση ενός έργου με τέτοιο τρόπο ώστε, μέσω εντατικής ακρόασης, η μουσική να αναδημιουργείται με στόχο την εκμάθησή της, όσο το δυνατόν πιο στυλιστικά ακριβής.

4) **Δημιουργία μουσικής του κόσμου** (Creating World music): οι μαθητές/τριες εφευρίσκουν νέα μουσική στο ύφος του μουσικού προτύπου μέσω παραλλαγής, επέκτασης, σύνθεσης ή αυτοσχεδιασμού. Η δημιουργική εργασία προσφέρει στους ακροατές την ευκαιρία να τιμήσουν την πηγή της μουσικής, ενώ ταυτόχρονα ανοίγονται στη δημιουργία μιας μουσικής εμπειρίας που αναγνωρίζει τη δική τους καινοτόμα ταυτότητα.

5) **Ενσωμάτωση παγκόσμιας μουσικής** (Integrating world music): από τις πέντε διαστάσεις, αυτή μπορεί να συμβεί οποιαδήποτε στιγμή, και πολλές φορές κατά τη διάρκεια ενός μαθήματος, όταν προκύπτουν ευκαιρίες για τους/τις μαθητές/τριες να μάθουν κάτι σχετικά με το πολιτισμικό νόημα της μουσικής. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι οι μαθητές/τριες είναι περίεργοι/ες για το από πού προέρχεται η μουσική, ποια είναι η γλώσσα, η ιστορία και η κοινωνική της λειτουργία, και έλκονται από τις ιστορίες πίσω από τη μουσική, τα κίνητρα των μουσικών και τους σκοπούς της μουσικής σε έναν πολιτισμό ή μια κοινότητα. Οι ερωτήσεις τους μπορεί να προκύψουν οποιαδήποτε στιγμή, και η πληροφορία που μπορούν να λάβουν προσφέρει γνώσεις που οδηγούν σε πολιτισμική (και διαπολιτισμική) κατανόηση. Φυσικά, και οι εκπαιδευτικοί ξεκινούν μέρος της πολιτισμικής ενσωμάτωσης, χρησιμοποιώντας βίντεο και επισκέψεις φορέων της παράδοσης και καλλιτεχνών-μουσικών που εμφανίζονται δια ζώσης ή διαδικτυακά για να προσφέρουν ουσιαστικό πολιτισμικό

πλαίσιο και μια πιο προσωπική διάσταση (Campbell, 2023: 42).

Στην παρούσα εργασία ακολουθώντας τα πέντε στάδια που διαμόρφωσε η Campbell (2004) στο πλαίσιο της «Παιδαγωγικής των Μουσικών του Κόσμου», προτείνονται δραστηριότητες με αφορμή ένα αφρικάνικο παιχνιδοτράγουδο από την Γκάνα, που μπορούν να εφαρμοστούν στην προσχολική ηλικία σε παιδιά 3-4 ετών, σε τάξη όπου φοιτούν και παιδιά από την Αφρική.

► ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Στοιχεία υλοποίησης

Οι διδακτικές προτάσεις της παρούσας εργασίας απευθύνονται σε παιδιά προσχολικής εκπαίδευσης (3-4 ετών), σε τάξη όπου φοιτούν και παιδιά από την Αφρική.

Σκοπός

Ο σκοπός της διδακτικής πρότασης επικεντρώνεται στην ανάπτυξη της διαπολιτισμικής κατανόησης με την αξιοποίηση της μουσικής, ως μέσο διδασκαλίας παιδιών προσχολικής ηλικίας σε τάξη όπου φοιτούν και παιδιά από την Αφρική, στην ομαλή ένταξη παιδιών από άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα, στην αποδοχή της διαφορετικότητας, στη γνωριμία με τα μέσα μουσικής έκφρασης (φωνή, σώμα, ρυθμικά κρουστά όργανα), στην τόνωση της συνεργασίας μεταξύ των παιδιών, στην ανάπτυξη της φαντασίας και της δημιουργικότητας και στην ψυχαγωγία. Στην παρουσίαση της κάθε επιμέρους δραστηριότητας της διδακτικής πρότασης, ακολουθώντας τα πέντε στάδια της Campbell επισημαίνονται οι επιμέρους στόχοι-επιδιώξεις.

Μεθοδολογία

Η μέθοδος της διδακτικής πρότασης βασίζεται στη βιωματική μάθηση και στην ενσωμάτωση άτυπων μορφών μουσικής μάθησης. Η «βιωματική μάθηση είναι μια ενεργή διαδικασία που εμπλέκει τον/την εκπαιδευόμενο/η και όχι μια παθητική διαδικασία που απλώς συμβαίνει στον εκπαιδευόμενο. Στη βιωματική μάθηση, η εμπειρία παρέχει το υπόβαθρο για τη μάθηση, ενώ η προσεκτική ανάλυση και ο αναστοχασμός πάνω στην εμπειρία οδηγούν στην ανάπτυξη της μάθησης» (Ionescu, 2020: 46). Επιπλέον, η αξιοποίηση άτυπων μορφών μουσικής μάθησης, όπως «η μάθηση με το αυτί», ταιριάζει στα παιδιά προσχολικής ηλικίας, δίνοντάς τους ευκαιρίες να αναπτύξουν τη δημιουργικότητα και τη φαντασία τους (Andrioti, 2024).

Παρουσίαση των δραστηριοτήτων ακολουθώντας τα πέντε στάδια της Campbell

Το τραγούδι που αξιοποιήθηκε στο πλαίσιο της «Παιδαγωγικής των Μουσικών του Κόσμου» (World Music Pedagogy) είναι το γνωστό αφρικάνικο τραγούδι της μορφής ερώτησης-απάντησης (call and response) από την Γκάνα με τίτλο, Kye-Kye-Kule. Ανήκει στην παράδοση των κλασικών αφρικανικών παιχνιδοτράγουδων, τα

οποία βοηθούν τα παιδιά να αναπτύξουν ρυθμό, μνήμη και συνεργασία και είναι αρκετά δημοφιλές στην προσχολική ηλικία. Επιλέχθηκε η χρήση παιχνιδοτραγουδιού καθώς στην προσχολική ηλικία, μέσω τόσο των νανουρισμάτων όσο και των παιχνιδοτραγουδιών από όλο τον κόσμο δύναται να καλλιεργηθούν ταυτόχρονα κινητικές και γλωσσικές δεξιότητες που είναι σημαντικές για την ηλικία αυτή, αλλά και να επιτευχθεί η κατανόηση άλλων πολιτισμών μέσω της αξιοποίησης των κοινών σημείων τους αλλά και της ανάδειξης των διαφορετικών. Η διαφορετικότητα αυτή δύναται να λειτουργήσει «ως ένας παράγοντας μοναδικότητας και σεβασμού προς τον άλλον» (Villodre, 2014: 237). Στη συνέχεια παρουσιάζεται αναλυτικά η οργάνωση της δραστηριότητας ακολουθώντας τα πέντε στάδια της Campell.

- *Στάδιο 1: Προσεκτική ακρόαση.*

Στόχος: να έρθουν τα παιδιά σε μια πρώτη επαφή με το τραγούδι και να αντιληφθούν ότι είναι της μορφής ερώτηση-απάντηση (call and response) (<https://www.youtube.com/watch?v=eJQHhuPMRH4>).

Περιγραφή: Τα παιδιά ακούνε το ηχογραφημένο τραγούδι και ο/η παιδαγωγός κάνει ερωτήσεις όπως: «Σάς φαίνεται γνωστή η γλώσσα του τραγουδιού;», «Μοιάζει με τα ελληνικά;», «Αυτό το τραγούδι σάς θυμίζει έναν διάλογο, όπου ο ένας άνθρωπος ρωτάει και ο άλλος απαντάει;». Ο/Η παιδαγωγός δίνει την πληροφορία ότι τα λόγια του τραγουδιού δε σημαίνουν κάτι το συγκεκριμένο και ότι θα τα αντιμετωπίσουμε τους στίχους ως λέξεις που έχουν ήχο. Στην κατανόηση της διαλογικής μορφής του τραγουδιού συνεισφέρει και το ηχογραφημένο παράδειγμα στο οποίο τραγουδούν δύο διαφορετικές φωνές, η γυναικεία που αντιστοιχεί στην ερώτηση και η αντρική στην απάντηση.

Αξιολόγηση: Ο/Η παιδαγωγός αξιολογεί αν τα παιδιά άκουσαν προσεκτικά και με ενδιαφέρον το τραγούδι.

- *Στάδιο 2: Ενεργητική ακρόαση.*

Στόχος: Τα παιδιά να βρουν τον παλμό του τραγουδιού, πραγματοποιώντας ηχηρές κινήσεις από το σώμα.

Περιγραφή: Ο/Η παιδαγωγός παρακινεί τα παιδιά ακούγοντας το ηχογραφημένο τραγούδι να πραγματοποιήσουν ηχηρές κινήσεις από το σώμα με τη σειρά που φαίνονται στον Πίνακα 1, με στόχο να αισθανθούν τον παλμό του τραγουδιού. Ο/Η παιδαγωγός καθοδηγεί τα παιδιά, δείχνοντας το είδος της ηχηρής κίνησης την πρώτη φορά σε κάθε διαφορετικό στίχο (ερώτηση) για να την πραγματοποιήσουν τα παιδιά με τον ίδιο τρόπο (απάντηση) (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Συνοδεία του τραγουδιού με ηχηρές κινήσεις

Στίχοι τραγουδιού	Ηχηρή κίνηση
Τσε-τσε κούλε (παιδαγωγός)	χτυπώ παλαμάκια
Τσε-τσε κούλε (παιδιά)	χτυπώ παλαμάκια
Τσε-τσε κονφίσα (παιδαγωγός)	χτυπώ τους ώμους
Τσε-τσε κονφίσα (παιδιά)	χτυπώ τους ώμους

Κόνφισα λάνκα (παιδαγωγός)	χτυπώ τους μηρούς
Κόνφισα λάνκα (παιδιά)	χτυπώ τους μηρούς
Κακα σι λάνκα (παιδαγωγός)	χτυπώ τα γόνατα
Κακα σι λάνκα (παιδιά)	χτυπώ τα γόνατα
Κουμ α ντεντε (παιδαγωγός)	χτυπώ τα πόδια
Κουμ α ντεντε (παιδιά)	χτυπώ τα πόδια
Κουμ α ντεντε, Ε! (όλοι μαζί)	χτυπώ τα πόδια και φωνάζω δυνατά Ε!

Αξιολόγηση: Ο/Η παιδαγωγός αξιολογεί κατά πόσο τα παιδιά εκτέλεσαν συντονισμένα τις ηχηρές κινήσεις και αν τα δυσκόλεψε κάποια από αυτές.

- **Στάδιο 3: Διαδραστική ακρόαση.**

Στόχος: Τα παιδιά να τραγουδήσουν το τραγούδι που είναι της μορφής ερώτηση-απάντηση (call and response), να το συνοδέψουν με ηχηρές κινήσεις και να πραγματοποιήσουν αλλαγές στη ρυθμική αγωγή (ταχύτητα).

Περιγραφή: Ο/Η παιδαγωγός τραγουδά a capella (χωρίς οργανική συνοδεία) το τραγούδι και καλεί τα παιδιά που στέκονται απέναντί του/της να απαντήσουν σαν να κάνουν έναν διάλογο με τον/την παιδαγωγό (Πίνακας 2, στήλες 1 και 2). Η διαδικασία επαναλαμβάνεται προσθέτοντας και τις ηχηρές κινήσεις από το σώμα που έχουν μάθει στην προηγούμενη φάση (Πίνακας 2, στήλες 1, 2 και 3). Στη συνέχεια, ο/η παιδαγωγός τραγουδά ξανά, για τρίτη φορά, a capella την κάθε φράση (ερώτηση) κάθε φορά και πιο γρήγορα και καλεί τα παιδιά να ανταποκριθούν στην αλλαγή της ρυθμικής αγωγής (ταχύτητας) ακολουθώντας την επιτάχυνση η οποία πραγματοποιείται σταδιακά (Πίνακας 2, στήλες 1, 2, 3 και 4).

Πίνακας 2. Εκτέλεση τραγουδιού σε μορφή ερώτησης-απάντησης a capella, συνοδεία με κίνηση, αλλαγές στην ταχύτητα

Παιδαγωγός (Ερώτηση)	Παιδιά (απάντηση)	Κίνηση	Επιτάχυνση
Τσε-τσε κούλε	Τσε-τσε κούλε	χτυπώ παλαμάκια	Αργά (Andante)
Τσε-τσε κονφίσα	Τσε-τσε κονφίσα	χτυπώ ώμους	Μέτρια (Moderato)
Κόνφισα λάνκα	Κόνφισα λάνκα	χτυπώ μηρούς	Γρηγορούτσικα (Allegretto)
Κακα σι λάνκα	Κακα σι λάνκα	χτυπώ τα γόνατα	Γρήγορα (Allegro)
Κουμ α ντεντε	Κουμ α ντεντε	χτυπώ τα πόδια	Πολύ γρήγορα (Vivace)
Κουμ α ντεντε, Ε!(μαζί)	Κουμ α ντεντε, Ε!(μαζί)	χτυπώ τα πόδια και φωνάζω	Πολύ γρήγορα (Vivace)

δυνατά Ε!

Αξιολόγηση: Ο/Η παιδαγωγός κατά τη διάρκεια και των τριών φάσεων αξιολογεί την απόδοση του τραγουδιού από τα παιδιά, δίνοντας σημασία περισσότερο στην απόδοση του ρυθμού και όχι τόσο στην ακριβή εκφορά των στίχων ή την ακριβή απόδοση της μελωδίας. Επιπλέον, αξιολογεί κατά πόσο τα παιδιά πέτυχαν τις αλλαγές στη ρυθμική αγωγή (αλλαγές στην ταχύτητα).

- **Στάδιο 4: Δημιουργία μουσικής του κόσμου.**

Στόχος: Τα παιδιά να συμμετέχουν στο τραγούδι τραγουδώντας το στα ελληνικά με νέους στίχους και να αποδώσουν με κινήσεις τους νέους ελληνικούς στίχους.

Περιγραφή: Ο/Η παιδαγωγός επενδύει με νέους στίχους στα ελληνικά τη μελωδία από το τραγούδι *Kye-Kye-Kule*. Ο/Η παιδαγωγός αναλαμβάνει το μέρος της ερώτησης και τα παιδιά της απάντησης. Τα παιδιά αποδίδουν ταυτόχρονα και τις νέες κινήσεις (απάντηση) τις οποίες τις έχει δείξει πρώτος ο/η παιδαγωγός (ερώτηση) (Πίνακας 3). Αφού επαναλάβουν την άσκηση πολλές φορές ο/η παιδαγωγός παρακινεί τα παιδιά να φτιάξουν τους δικούς τους στίχους. Ο/Η παιδαγωγός, μέσα από συζήτηση με τα παιδιά, φτιάχνει μία ακόμη εκδοχή του τραγουδιού με νέους στίχους.

Πίνακας 3. Επένδυση στίχων που προτρέπουν σε κίνηση με βάση τη μελωδία του Kye-Kye Kule (Τσε-τσε κούλε)

Ερώτηση	Απάντηση
Περπατάω και χαιρετάω χοροπηδάω και κύκλο κάνω και γελάμε και γελάμε Χα! (όλοι μαζί)	Περπατάω και χαιρετάω χοροπηδάω και κύκλο κάνω και γελάμε και γελάμε Χα! (όλοι μαζί)

Αξιολόγηση: Ο/Η παιδαγωγός αξιολογεί αν τα παιδιά απέδωσαν τους στίχους και τη μελωδία με την ελληνική έκδοση των στίχων καθώς και τις κινήσεις που αυτοί περιγράφουν.

- **Στάδιο 5: Ενσωμάτωση μουσικής του κόσμου στο πρόγραμμα σπουδών.**

Στόχος: Τα παιδιά να μάθουν στοιχεία του πολιτισμού της χώρας προέλευσης του τραγουδιού και να το συνδέσουν με ανάλογο ελληνικό τραγούδι της μορφής ερώτησης-απάντησης (call and response).

Περιγραφή: Ο/Η παιδαγωγός πληροφορεί τα παιδιά ότι *Kye Kye Kule* είναι ένα παραδοσιακό παιδικό τραγούδι από τη Γκάνα, στη Δυτική Αφρική. Τους πληροφορεί επιπλέον ότι στην Αφρική οι άνθρωποι δίνουν μεγάλη σημασία στα τύμπανα και στον χορό. Στη συνέχεια μιλούμε και για το πού βρίσκεται η Αφρική σε σχέση με την Ελλάδα. Θέλοντας να κάνει μία σύνδεση με αντίστοιχο είδος τραγουδιού στην Ελλάδα, παρουσιάζει στα παιδιά το μέρος από το ελληνικό παραδοσιακό τραγούδι *Γιαλό-γιαλό* που εκτελείται αντιφωνικά (ερώτηση-απάντηση) και το εκτελούν όλοι μαζί. Ο/Η παιδαγωγός αναλαμβάνει το μέρος της ερώτησης και τα παιδιά της απάντησης (Πίνακας 4). Στη συνέχεια συζητάνε ως προς τις ομοιότητες του ελληνικού τραγουδιού

με το *Kye Kye Kule* όσον αφορά τον τρόπο που το τραγουδήσανε, τις ομοιότητες και διαφορές μεταξύ των πολιτισμών και το ότι μπορεί οι άνθρωποι να είναι διαφορετικοί, αλλά έχουν και κοινά σημεία, όπως για παράδειγμα ο τρόπος που τραγουδούνε ένα τραγούδι.

Η δραστηριότητα ολοκληρώνεται με την εκτέλεση και των δύο τραγουδιών πρώτα του Αφρικάνικου *Kye Kye Kule* με τη συνοδεία αφρικάνικων τυμπάνων και του ελληνικού *Γιαλό-Γιαλό* με το ντέφι και τα κουδουνάκια.

Πίνακας 4. Το τραγούδι Γιαλό-Γιαλό στην μορφή ερώτηση-απάντηση

Ερώτηση (Παιδαγωγός)	Απάντηση (όλα τα παιδιά μαζί)
Γιαλο- γιαλό	Γιαλο- γιαλό
Πηγαίναμε	Πηγαίναμε
Κι όλο για σε-	Κι όλο για σε-
να λέγαμε	να λέγαμε
Γιαλό να πας	Γιαλό να πας
Γιαλό να 'ρθεις	Γιαλό να 'ρθεις
Τα λόγια μου	Τα λόγια μου
Να θυμηθείς	Να θυμηθείς

Αξιολόγηση: Ο/Η παιδαγωγός αξιολογεί κατά πόσο τα παιδιά κατανόησαν τις ομοιότητες του αφρικάνικου και ελληνικού τραγουδιού ως προς τον τρόπο εκτέλεσης, αλλά και τις διαφορές ως προς το ύφος μέσω της χρήσης των αφρικάνικων τυμπάνων στο αφρικάνικο τραγούδι και με τη συνοδεία από το ντέφι και τα κουδουνάκια στο ελληνικό.

► ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η μουσική δύναται να αξιοποιηθεί αποτελεσματικά για την καλλιέργεια της διαπολιτισμικής αγωγής στο σχολείο μέσω της βιωματικής μάθησης και της ενσωμάτωσης άτυπων τεχνικών μουσικής μάθησης που ταιριάζουν στα παιδιά προσχολικής ηλικίας. Η διδασκαλία των «Μουσικών του Κόσμου» στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής παρουσιάζει ενδιαφέρον και για τα παιδιά, αλλά και για τους/τις παιδαγωγούς. Τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να καλλιεργήσουν την αποδοχή και τον σεβασμό στη διαφορετικότητα και να συνειδητοποιήσουν τις διαφορές και ομοιότητες των διαφόρων πολιτισμών αλλά και να εμπλουτίσουν «την ανθρώπινη επικοινωνία με ξεχωριστές εμπειρίες και συναισθήματα, πέρα από την επικρατούσα λεκτική διάσταση» (Σαπνάρα, & Διονυσίου, 2023: 57). Επιπροσθέτως, οι παιδαγωγοί μπαίνουν στη διαδικασία να μελετήσουν και να αναζητήσουν υλικό και τρόπους διδασκαλίας που αφορά άλλους πολιτισμούς κάτι που κάνει και για αυτούς το μάθημα πιο δημιουργικό και ενδιαφέρον. Ωστόσο, από την πλευρά των παιδαγωγών απαιτείται μία σωστή κατάρτιση στη διαπολιτισμική εκπαίδευση η οποία να επικεντρώνεται σε τρία βασικά σημεία: «το θεωρητικό πλαίσιο για την διαπολιτισμική εκπαίδευση», την «ανάπτυξη μιας διαπολιτισμικής συνείδησης» και την «προσφορά παιδαγωγικής γνώσης» (Μανιάτης, 2007: 17).

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Acker, A., & Nyland, B. (2017). Music as a platform for intercultural understanding: early childhood curriculum and a growing neoliberal imperative. In *Intercultural studies of curriculum: Theory, policy and practice*. Cham: Springer International Publishing, 85-104.
- Andrioti, E. (2024). Playing by ear and the development of music skills at pre-school age. *International Journal of Music Education*, 43(4), 717-738. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/02557614241244794> (Original work published 2025).
- Campayo–Muñoz, E. Á. & Cabedo–Mas, A. (2017). The role of emotional skills in music education. *British Journal of Music Education*, 34(3), 243-258. Retrieved from <https://doi.org/10.1017/S0265051717000067>
- Campbell, P. S. (1994). Musica exotica, multiculturalism, and school music. *The Quarterly*, 5(2), 65-75 (Reprinted with permission in *Visions of Research in Music Education*, 16(5), Autumn, 2010). Retrieved from <http://www.usr.rider.edu/~vrme/>
- Campbell, P. S. (2004). *Teaching music globally*. Oxford University Press.
- Campbell, P. S. (2023). Intercultural understanding through world music pedagogy. *Teaching Music*, 30(3), 40-43.
- Crooke, A. H. D., Thompson, W. F., Fraser, T., & Davidson, J. (2023). Music, social cohesion, and intercultural understanding: A conceptual framework for intercultural music engagement. *Musicae Scientiae*, 28(1), 18-38. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/10298649231157099> (Original work published 2024).
- Hefer, M., & Gluschkof, C. (2021). Building a future through multicultural early childhood music classes in a conflict-affected city. *International Journal of Music in Early Childhood*, 16(1), 71-87. Retrieved from https://doi.org/10.1386/ijmec_00028_1
- Ionescu, I. C. (2020). Experiential learning in early Childhood education and growth mindset development. *Advances in Education Sciences*, 2(2), 44-58. Retrieved from <https://doi.org/10.5281/zenodo.4737671>
- Panciu, L. (2015). Intercultural education-objectives, values and perspectives. In *Conference Proceedings. New Perspectives in Science Education*.
- Rinde, F. B., & Christophersen, C. (2021). Developing an understanding of intercultural music education in a Nordic setting. *Nordic Research in Music Education*, 2(2), 5-27.
- Skoutella, A. P. (2019). Interculturalism in early childhood music education and the training of educators: An anthropological framework from the Mediterranean. In *Music in early childhood: Multi-disciplinary perspectives and inter-disciplinary exchanges*. Cham: Springer International Publishing, 155-172.
- Villodre, M. D. M. B. (2014). Cultural identity and using music in the intercultural educational process. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 132, 235-240. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.304>
- Watts, S. H. (2018). *World music pedagogy, volume I: Early childhood education*. London: Routledge. Retrieved from <https://doi.org/10.4324/9781315177038>
- Young, S., & Street, A. (2009). Time to play: Developing interculturally sensitive approaches to music in children's centres serving predominantly Muslim communities. *Proceedings of the 4th European Network of Music Educators and Researchers of Young Children*, 22-25.
- Δανοχρήστου- Καϊρή, Μ. (2014). *Διαπολιτισμική Αγωγή. Θεωρία και πράξη στη*

- διδασκαλία της μουσικής. Orpheus.
- Διονυσίου, Ζ., & Κωτσοπούλου, Δ. (2019). Μια πρόταση διαπολιτισμικής διδασκαλίας στο Νηπιαγωγείο με έμφαση στους μουσικούς πολιτισμούς των παιδιών της τάξης. Στο Σπ. Χ. Πανταζής κ.ά. (Επιμ.), *5ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο ΙΑΚΕ. Η διεπιστημονικότητα ως γνωστική, εκπαιδευτική και κοινωνική πρόκληση*. ΙΑΚΕ, 340-348.
- Διονυσίου, Ζ. (2025). *Διδακτική της Μουσικής: Απόψεις, προσεγγίσεις, προοπτικές* [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. Ανακτήθηκε από <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-1036>
- Θεοδωρίδης, Ν. (2019). Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση και εκπαιδευτικοί: τάσεις, προβλήματα, προτάσεις. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* Ε.Ε.Μ.Ε., 166–177.
- Μανιάτης, Π. (2007). Εκπαιδεύοντας διαπολιτισμικά ικανούς εκπαιδευτικούς. Θεωρητικές αναζητήσεις και πρακτικές εφαρμογές. *Θεωρητικές αναζητήσεις και πρακτικές εφαρμογές. Ηώς*, 2, 139-173.
- Μυράλης, Γ. (2009). Μουσική εκπαίδευση και παιδαγωγική των μουσικών του κόσμου: Σύγχρονες τάσεις, προβλήματα και προοπτικές. Στο Ξ. Παπαπαναγιώτου (Επιμ.), *Ζητήματα Μουσικής Παιδαγωγικής*. Ε.Ε.Μ.Ε., 89-108.
- Σαπνάρα, Δ., & Διονυσίου, Ζ. (2023). Διδάσκοντας μουσική διαπολιτισμικά μέσω της πολιτισμικά ανταποκρινόμενης διδασκαλίας. *Μουσικοπαιδαγωγικά*, 21, 54-75.
- Τριανταφυλλάκη, Α. (2014). Διαπολιτισμική μουσική εκπαίδευση: νέες κατευθύνσεις για την αρχική κατάρτιση εκπαιδευτικών. Στο Χρ. Χατζησωτηρίου & Κ. Ξενοφώντος (Επιμ.), *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: προκλήσεις, παιδαγωγικές θεωρήσεις και εισηγήσεις*. Καβάλα: Σαΐτα, 243-265.